
Сяргей Абламейка

...нашчадкі камбедаўцаў, прычым ня толькі тутэйшых, будуюць незразумелую краіну – бяз мовы, культуры і традыцыяў.

Немаведама – куды ідуць,
немаведама – адкуль. Так сабе, клыгаюць...

Нетутэйшы прысмак лістападу

Падарожная імпрэсія

Як апантана даюць аб сабе знаць сілы прыродныя падчас дажджу ў лістападзе! У кожным парыве ветру – тоны вады. Яны бязьлітасна хвошчуць у твар, зьбіваючы з ног, яны бягуць языкамі па няскошанай зжоўклай траве і амаль да зямлі прыгінаюць вершаліны старых прысадаў. Нібыта нябачная рука раз за разам прымушае дрэвы схіліць голаў і адбіць зямны паклон перад яго вялікасьцю ўраганам. Пірамідальныя таполі рыпяць і стогнуць – а можа гэта мокры вецер скавыча між іх гальля?

У такую пару дзіўна ехаць да старога хутару, ня ведаючы, ці ператрываў ён тэя 20 гадоў, што вы там не былі. Ехаць па разьбітай старой брукаванцы і дзякаваць Богу, што сёлета ў лістападзе яшчэ ідзе дождж, а ня сьнег. Дворнікі на лабавой шыбе амаль не даюць рады струменям халоднай вады, якія, аднак, не змываюць мокрае лісьце і сарванае з таполяў вецьце на бакавых вокнах машыны.

Прысады канчаюцца перад пагоркам, за ім – рэдкі ля-

*Працяг.
Пачатак
у №1-3, 5
(20-22, 24).*

сок, у які вы і збочваеце. Некалькі сотняў метраў па гразкай калюжнай дарозе і на душы робіцца лягчэй – хутар не разабралі і не спалілі. За доўгімі радамі яблыняў у садзе відаць старую хату, хлеў і пакінутую бусьлянку на слупе з абарванымі дратамі. А наводдаль, у полі – напаяўразбураны вятрак бяз крылаў...

Лёс, відаць, схацеў, каб вам па дарозе з Менску ў Прагу заманулася даць кругаля і прыехаць сюды, на стары занёманскі хутар. І дождж раптам аціх, і вецер суняўся. Некалькі хвілінаў вы блукаеце ў садзе паміж яблыняў і грушаў, успамінаеце як набіралі тут у 80-я гады мяшкі ранеты – набіралі з дазволу старой гаспадыні, якая дажывала свой век у недалёкай вёсцы ў сына. На балконе менскай кватэры ранеты захоўваліся да Калядаў і нават пазней. Прайшло столькі гадоў, а вам і дагэтуль ня трапіліся яблыкі смачнейшыя за тых салодкія і сакавітыя восеньскія ранеты.

Раптам зашчымела на душы і захацелася нешта запісаць. Вы ідзяце да аўта, бераце нататнік і, прытуліўшыся да мокрай шыбы, пачынаеце крэмаць радкі. Спачатку сэрца вызвалілася ад катрэну:

Халодны дождж... У стылым садзе
Пажоўкла лісьце і трава.
Паўсталі дрэвы ў сумным радзе.
Мая сівец галава...

Пасля вы крочыце да хаты, заходзіце ў сярэдзіну і прысаджваецеся на зламаны зэдаль ля вакна. Відарыс мае ў сабе столькі суму і тугі, што сэрца зноў забалела:

Апошні подых лістападу –
Чырвоны ліст лунае за вакном,
Паабляцелыя прысады
Гамоняць ціха ветраком.

Вятрак рыпіць, каліна гнецца,
Сад ападае на вачах...
І ціхім сумам адзавецца
Мой верш у сэрцы чытача...

Вось і зноў надышло, зноў сэрца чуе і вочы бачаць чужую роднасьць навакольна...

111

Шмат гадоў падчас падарожжаў па Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне вас агортвае дзіўнае, ні з чым не параўнанае пачуццё – вы называеце яго *прысмак нетутэйшасьці*. Нейкі няўлоўны водар старасьветчыны лунае ў паветры і точыцца з усяго навокал – са старое каванае клямкі на разьбяных дзвярах, з частых аконных пераплётаў і рэшткаў гонты на даху былой габрэйскай камяніцы ў мястэчку. Гэты водар выцякае з закінутых, але неразбураных цэркваў і касцёлаў, з рэшткаў бруку ў выбоінах заасфальтаваных рынковых пляцаў, са шматлікіх прыдарожных каплічак і старых сялянскіх хатаў пад счарнелай гонтай – непрыкметна, але ва ўсіх дэталях больш дыхтоўна і разумна зробленых. Ва ўсім навакольні там прысутнічае някідкая самавітасць і традыцыя – з чаго, уласна, і складаецца культура побыту. На вашу думку, – *іншая культура побыту*. Чыя ж яна?

Вам неяк давялося сядзець за сьвяточным сталом з чалавекам, які зай-

маў высокую пасаду ў БССР. Зайшла размова пра розніцу паміж Заходняй і Усходняй Беларусью. Чалавек той быў заходнік і паходзіў з таго самага раёну, дзе стаіць ваш занёманскі хутар з вялікім садамі. Ён казаў, што паводле паказнікаў вытворчасці сельска-гаспадарчай прадукцыі ў БССР заходнія раёны нашмат пераўзыходзілі і цяпер яшчэ пераўзыходзяць усходнія, і планы выконваліся толькі дзякуючы ім – яны “выцягвалі” агульныя паказнікі да нармальных лічбаў. Ваш суразмоўца тлумачыў гэта большай працавітасцю і вышэйшай культурай побыту заходнікаў у параўнанні з усходнікамі. І калі вы казалі, што ня бачыце ў гэтым заслугі заходнебеларускага сялянства – чалавек той не паверыў вушам. Меншыя рэпрэсіі, пазнейшая калектывізацыя і меншая сьпітасць насельніцтва – рэчы агульнавядомыя, як вядомы і вынік гэтага: адносна вышэйшая побытавая культура заходнебеларускай вёскі. І было дзіўна, што нехта гэтаму прырэчыць.

Давялося пусціцца ў доўгія тлумачэнні.

У 80-я гады вы аб'ехалі з экспедыцыямі шмат якія мясціны Заходняй Беларусі. І вось лязычы па гарышчах закінутых хутароў і корпаючыся там у старых рэчах вы неаднойчы зазнавалі тое дзіўнае і ні з чым не параўнае пачуццё – той самы прысмак нетутэйшасці. З-пад кучаў старых рызманоў і паламанага хатняга начыння вы, бывала, выцягвалі каталог сельскагаспадарчай выставы ў Парыжы з выразанымі купонамі на замову элітнага насення. У іншых месцах вам трапляліся каталогі варшаўскіх выставаў сельскагаспадарчага інвентару з таксама выразанымі купонамі – людзі выпісвалі з Варшавы сеялкі, веялкі, малатарні. А аднойчы ў закінутай хаце вы знайшлі каталог выставы музычных інструментаў у Вене – гаспадар замаўляў сабе па пошце аўстрыйскія скрыпку і гармонік. З гэтага паўставала відэавочная карціна больш высокай гаспадарчай і побытавай культуры міжваеннай Заходняй Беларусі. Але ці была ў гэтым заслуга беларускага народу?

У гэтым уся справа – беларусы толькі карысталіся ўмовамі, да стварэння якіх ня мелі дачынення. Гэтыя ўмовы ім стварыла толькі што паўсталая еўрапейская Польшча, яна дала заходнебеларускім сялянам больш высокую культуру побыту і гаспадарання. І рэшткі тае культуры дагтуль цывілізацыйна адрозніваюць захад Беларусі ад яе ўсходу.

Можна зразумець чалавека, які нарадзіўся ў Заходняй Беларусі і цяпер ганарыцца прыналежнасцю да больш заможных і працавітых раёнаў краіны. Некалі і вы адчувалі такія самы гонар. Але цяпер вы разумееце, што той гонар нічым не адрозніваецца ад гонару наўнага эмігранта, які перабраўся ў больш заможную і цывілізованую краіну, троху там паабцірся, а пасля, прыехаўшы з адведзінамі на радзіму, з высакамернай пыхай пазірае на ўсё сваё. А насамрэч – ці мае гэты небарака адносіны да стварэння ангельскай ці, напрыклад, нямецкай цывілізацыі?..

Вядома, калі чалавек акцэнтгуе больш высокія традыцыі – ён варты павагі. Хаця б у параўнанні з больш абіякавым і лянiвым суседам ці суайчыньнікам. Але не зашкодзіць і ведаць, колькі ў тваім посьпеху ўласна твайго ўнёску, а колькі – чужога.

Чаго болей зрабіла Беларусі Польшча – шкоды ці добра? Польскія шкоды вядомыя. Палякі не дазволілі Вялікаму Княству Літоўскаму стаць кара-леўствам, забралі ў беларусах частку тэрыторыі і мільёны людзей. Палякі высмакталі ў XIX стагоддзі з Беларусі ўсе культурныя і адукаваныя вяршкі

грамадства – ці ня ўся польская навука і культура ў тым стагоддзі тварылася выхадцамі з беларускай шляхты, а цэнтрам усёй польскай культуры тады была Вільня. Адзін “пазычаны” геній Міцкевіча чаго варты! Палякі спольшчылі Віленшчыну, вывезлі з Беларусі велізарную частку культурных каштоўнасцяў. Палякі ўрэшце і сёння яшчэ працягваюць польшчыць Гарадзеншчыну. І гэты пералік можна доўжыць і доўжыць.

А з іншага боку – ці мелі б сёння беларусы чым ганарыцца, каб ня Польшча? Усё, чым цяпер ганарацца нацыянальна арыентаваныя жыхары Беларусі, – прыйшло да іх з Польшчы або праз Польшчу. Рыцарства, магдэбурскае права, цэлавая арганізацыя гарадскіх майстроў, вялікія мастацкія стылі ў архітэктуры ды іншых галінах мастацтва і наогул усе заходнія элементы культуры і побыту старой Літвы-Беларусі – усё гэта было вольным ці міжвольным падарункам Польшчы беларусам.

Зрэшты, і беларуская культура два разы ў гісторыі хадзіла на заваяванне Польшчы – і не бяз поспеху. Першы раз – у XV-м стагоддзі, калі палякі надумалі перакласьці з лаціны ўсе свае законы. За ўзоры ім служылі дзяржаўныя дакументы і судзібнікі ВКЛ, якія на той час ужо спрэс былі па-беларуску. У выніку польская мова тады зазнала першую магутную хвалю ўплыву мовы беларускай. Другі раз – у XIX-м стагоддзі, калі тысячы беларускіх шляхціцоў пісалі і выдавалі па-польску літаратурныя творы і навуковыя трактаты. Як напісаў адзін польскі прафесар, “Адам Міцкевіч зьбеларусіў польскую мову самым грубым чынам і тым самым узвысіў яе да нябёс...”

Можна шмат разважаць, ці роўныя беларусы і палякі ў сваіх узаемных падарунках і ахвярах, галоўнае, аднак, ня гэта. Галоўнае – гэта здзіўны прысмак нетутэйшасці, які застаўся ад Польшчы на захадзе Беларусі і які ўсё яшчэ дае аб сабе знаць. У такі незвычайны і адначасова такі асязальны спосаб праяўляецца ў Беларусі слухнасць тэорыі геаграфічнага дэтэрмінізму – чым бліжэй да Польшчы (чытай да Захаду), тым вышэйшая культура побыту. І з гэтым нельга нічога зрабіць.

Смаленшчына да XVII-га стагоддзя была ў складзе Беларусі. Прайшло 300 гадоў – і сёння там ёсць вёскі, да якіх зусім(!) няма ніякіх дарог, а на дзясяткі кіламетраў цягнуцца незаараныя палі... У XVII-м стагоддзі Магілёў быў беларускай Венецыяй, нават Меккай – ва ўмовах паланізацыі магілёўскі магістрат да пачатку XVIII-га стагоддзя вёў гарадское справаводства па-беларуску. А якая там была архітэктура, які замак! Гэта быў гонар Беларусі. А што з Магілёвам і Магілёўшчынай сталася цяпер, у нашыя дні?

У пачатку 80-х гадоў гістарычны факультэт БДУ кожны верасень накіроўваў сваіх студэнтаў у Круглянскі раён Магілёўскай вобласці “на бульбу”. Адночы там давалося пабываць і вам. На ўсё жыццё запомніліся карціны жабрачага жыцця адной з круглянскіх вёсак – дождж, бруд, у палове хатаў людзі не жывуць, пустыя вокны забітыя дошкамі. Па гразкай вуліцы сярод калюгаў перамяшчаюцца асобы без узросту і полу, без зубоў і здаровага сэнсу ў вачах. Усе бяз вынятку – у “кухвайках” і гумовых ботах – чамусьці значна большага, чым трэба, памеру. Нечакана вітаюцца, усміхаюцца шчарбатымі ратамі і кльпаюць сабе далей у непагадзь... Пры бліжэйшым разглядзе высвятляецца, што гэта мясцовая моладзь – сьпітыя 30-гадовыя дзядулі і бабулі. Куды яны? Што ў іх наперадзе? Няўчаснасць? Пазачаснасць?

Вам тады раптам падумалася пра продкаў гэтых круглянскіх “бабуляў” і “дзядуляў”... У XVIII-м стагоддзі яны ня раз гераічна ратавалі Магілёў-

скага праваслаўнага біскупа Юрыя Каніскага. За прарасейскую агітацыю каталіцкая і уніяцкая шляхта лічыла Каніскага дзяржаўным здраднікам і лавіла яго, каб забіць. Адчайныя магілёўскія мужыкі, аднак, кожнага разу выратоўвалі іерарха, вывозячы яго з небяспечных раёнаў на падводах пад кучамі гною... Ці ратавалі б уладыку магілёўскія мужыкі, каб ведалі пра сумны лёс сваіх пра-праўнукаў у стагоддзі XX-м?

За часамі Каніскага прарасейская агітацыя была ў Беларусі дзяржаўным злачынствам. Цяпер за Расею агітуе ўжо і сама дзяржава, значную частку кадраў якой складаюць выхадцы якраз з Магілёўшчыны...

З усходу заходняя культура не прыходзіць. А тое, што прыходзіць з усходу, у нашы дні, у прынцыпе, дайшло ўжо і да заходняй беларускай мяжы... Застаўся толькі дзіўны прысмак нетутэйшасці...

111

Гэтыя сумныя развагі пераб'юць якую заўгодна рэфлексію – у тым ліку і вершаваную... Вы хаваеце нататнік у кішэню, выходзіце з чужой хаты і нейкі час стаіце на ганку. З неба яшчэ церушыць і пырскае халодная макроча, над недалёкім лесам кружыць пара груганоў – панылы пейзаж і ня лепшы настрой. Дзе тая цётка, што тут гаспадарыла раней, ці жывая? Наўрад ці, цяпер ёй было б за 100 гадоў... Як добра і з якім замілаваньнем расказвала яна пра свайго гаспадара, які сам, сваімі рукамі зрабіў на гэтым хутары ўсё-усенькае – і хату зрубіў, і студню выкапаў, і сад пасадзіў... А пасля яму адмовілі ногі, і ён ня мог пайсці нагонкі, пахадзіць па сваім садзе, якім так ганарыўся. А сад гонару варты: ня менш за дзесяць амаль стометровых шарэнгаў яблыняў, груш, вішань і чарэшняў... Вы ўспамінаеце, што з другога боку, за дарогай пры хутары – таксама кавалак саду, там раней расла шыкоўная вялікая груша. Вы ідзяце туды і... сэрца раптам напаўняецца цеплынёй, а вусны самі ціха ўсьміхаюцца – побач з апалай грушай некалькі яблыняў, і на адной з іх – з паўтара дзясятка зялёных з чырвонымі бакамі ранетаў. Як яны ўтрымаліся на галінах пры такім урагане? Нібы для вас падарунак.

Вы зрываеце пару ранетаў і пачынаеце прагна есці... І ў салодкіх гэтых яблычках знаёмы водар – усё той жа нетутэйшы прысмак навакольна... Ці ня выпісаў гаспадар некалі саджанцы ранетаў з якой-небудзь сельска-гаспадарчай выставы ў Варшаве? Бо цяпер такіх яблыкаў у Беларусі няма, цяпер тут культывуюць зусім іншыя гатункі, напрыклад, “Слава пераможцам” ці, лепш сказаць, “Слава пераможцам...”

Вельмі хочацца сарваць ранеты ўсе, але без дазволу гаспадароў нельга. Таму вы, паблукіўшы яшчэ хвілінаў дзесяць па старым садзе і ўшчэнт намачыўшы ногі, сядзеце ў машыну і рушыце ў некароткае сваё падарожжа. А разам з вамі рушаць і вашыя думкі...

111

Некалі бацька расказаў пра выпадак, што адбыўся з ім у 70-я гады ў Маскве, на закрытым банкете з удзелам вайскоўцаў і аўтамабільных канструктараў з некалькіх рэспублік СССР. Устаў палкоўнік-расеец, пачаў гаварыць тост:

– Быў я недзе на перыферыі, здаецца, у Кіеве...

Але ні працягнуць тост, ні скончыць яго палкоўніку не ўдалося, бо ўзьвіўся нейкі ўкраінец:

– Што ты сказаў, дзе ты быў? На перыферыі?! А вы самі, засранцы, адкуль пайшлі? Ня з Кіева? Пра Русь Кіеўскую забыўся?...

Далей ускочыла яшчэ некалькі расейцаў і ўкраінцаў, пачалі сварыцца і ўрэшце схпіліся загрудкі. Астатнія ледзьве іх расьцягнулі.

Разам з бацькам за сталом сядзела яшчэ тры-чатыры беларусы. Яны ціха паміж сабой перамовіліся і згадзіліся, што каб расеец замест Кіева назваў перыферыяй Менск, беларусы і не падумалі б абурацца...

У канцы 70-х бацька езьзіў у Сумы ў камандзіроўку і, сеўшы на вакзале ў тралейбус, быў здзіўлены ўкраінскай мовай абвестак, якія рабіў кіроўца. Бацька спытаў у кабеты-спадарожніцы, ці ўсюды так, і атрымаў станоўчы адказ. Тады ён спытаў пра школы – няўжо і яны працуюць на ўкраінскай мове. І атрымаў таксама станоўчы адказ. Вярнуўся бацька пад уражаньнем. А Сумы ж – непадалёк ад расейскай мяжы...

У 70-я гады вы расьлі на менскай ускраіне – бацька працаваў на МАЗе і атрымаў ад заводу кватэру ў доме для маладых спецыялістаў. Назва “дом для маладых спецыялістаў” азначала, што амаль усе жыхары былі маладымі спецыялістамі заводу і мелі вышэйшую адукацыю. У выніку ваш пад’езд без усялякіх кодавых замкоў быў заўсёды ўзорна чысты. Тое самае было і ў трох астатніх пад’ездах. Вам з таго часу запомніўся выпадак, калі нехта нашкрабаў на пабелцы сьцяны адно-адзінае слова. Гэта стала падставай для сходу жыхароў пад’езду і жорсткага разьбіраньня бацькоў са сваімі нашчадкамі...

У канцы 80-х гадоў бацькі атрымалі іншую кватэру ў новым заводскім доме, але ўжо не для маладых спецыялістаў, а для ўсіх працаўнікоў прадпрыемства. Гэта 12-павярховы слупок з адным пад’ездам, але дзвюма асобнымі лесьвіцамі – фактычна, двума пад’ездамі. За першы год у шматлікіх дзвях абодвух пад’ездаў на ўсіх паверхах пазьнікалі ручкі і шкло, зьніклі таксама плафоны, лямпачкі і нават патроны сістэмы асьвятленьня. Сьцены абедзвюх кабінаў ліфту палілі, аблівалі кіслатай, шкрабалі і размалёўвалі, абклеівалі карцінкамі і расьпісвалі непрыстойнымі выразамі. Тое самае сталася і са сьценамі пад’ездаў. Але найболей вам запомніўся першы дзень жыцьця бацькоў у новым доме – дзень пераезду. На старой кватэры ў бацькі было запасное матавае шкло для дзвях у кухню. Ён, натуральна, павёз яго з сабой і на новую кватэру. І вось калі ў новым двары выгрузалі пажыткі, тое шкло вы з бацькам прытулілі да сьцяны ля пад’езду і панесьлі чарговую партыю рэчаў у ліфт. Вас не было каля хвіліны – але і за гэты час нехта пасьпеў шкло скрасьці...

У палове 80-х гадоў на МАЗ было разьмеркавана 7 аўтамабіляў “Дачыя-ўнівэрсал” румынскай вытворчасці. Тады гэта было вялікае дзіва – іншамарка! Адна з тых “Дачыяў” дасталася бацьку. І вось неяк падчас падарожжа з бацькамі на Нарач у новай машыне адбыўся такі выпадак. У Маладэчне вы заблукалі і вырашылі спыніцца ля аўтобусага прыпынку, каб спытаць дарогу. Бацька спыніў машыну, вы выйшлі і зьвярнуліся да дзядзькі, што стаяў на прыпынку, з пытаньнем:

– Скажыце, калі ласка, як нам выехаць на менскую шашу?

Дзядзька даволі доўга маўчаў і неяк здзіўлена глядзеў на вас, на яго твары былі заўважныя прыкметы нейкай унутранай барацьбы. Вы падумалі нават, што ён не зразумеў беларускай мовы. І раптам дзядзька зароў:

– Понакупалі б...ди иномарок, ездят тут!! Скоты, ворьё!! Котись отсюда к чёртовой матери! Что б вы здохли...

Дзядзьку трэсла ад нянавісьці, яшчэ некалькі імгненьняў і ён, здавалася, кінуўся б на вас з кулакамі або пачаў бы біць у машыны фары. Давялося дарогу шукаць самім...

Неяк былы высокі партыйны чыноўнік раскажаў вам пра аповед калегі-

беларуса з Масквы. Той працаваў у адным з аддзелаў ЦК КПСС, праз які праходзілі ўсе прызначэнні наменклатуры саюзнага ўзроўню, пачынаючы ад дырэктараў буйных заводаў саюзнага падпарадкавання. І вось той беларус дзіву даваўся, маўляў, калі прызначаюць некага на Украіне, дык адтуль валам валяць хвалебныя лісты – ах, які гэта добры сем’янін, які гаспадарнік, які прынцыповы і сумленны чалавек. А як толькі прызначаюць некага ў Беларусі – дык таксама вал лістоў, але зусім іншага характару – здраджвае жонцы, п’яніца, бярэ хабар, крадзе, несумленны і няварты пасады... Што ж гэта такое, – пытаўся той маскоўскі беларус, – няўжо беларусы такія дробныя і зайздросныя?

Успомніўся вам і пачуты ў цягніку аповед эмігранта з Мазыра, які няблага жыў на радзіме, але ўцёк у Чэхію. У Мазыры ён меў добрую працу, кватэру, дачу і машыну. І вось казаў, што апошнія гады ледзве трываў зайздрасць суседзяў, бо жыцьцё большасці людзей – небагатае і нялёгкае. Таму і наважыўся на перезд... У падарожнай размове ваш мазыранец называў сябе “рускім”, ганіў “прыбалтаў” і ўкраінцаў, называючы іх “нацыяналістамі” і радаваўся, што Расея падвышае тым цэны на энерганосьбіты. На вашы развагі аб беларушчыне, той мазырскі чалавек з вышэйшай педагогічнай адукацыяй разгублена сказаў: “А нам казалі, што беларускую мову прыдумалі палякі...” Зрэшты, калі мова зайшла пра веру і царкву, ён нечакана прызнаўся: “Я тожа паляк...”

Для вас яго аповед ня быў дзіўны. Вы сам неяк у 2002 годзе папыталіся ў прадавачкі ў менскім “Макдоналдсе”, ці ёсць бульба па-амерыканску, і тая паглядзеўшы на вас раптам памутнелымі вачыма, рамантычна прамовіла:

– Это вы, наверное, в Москве видели...

Гэтыя словы дзяўчына сказала так, нібыта ўголос назвала сваю патаемную мару... І вы не сумнеяцеся, што той вялікі ўсходні горад – і ёсць яе мара.

У канцы 80-х гадоў, будучы талакоўцам-нефармалам, вы сустрэлі ў тралейбусе знаёмага з дзяцінства хлопца, з якім шмат гадоў ня бачыліся і які пасля войска стаў амапаўцам – просты чалавек з прастай сям’яй. Маючы інтарэс да тэмы, вы наўмысна абьякава і па-расейску запыталіся ў яго:

– А что, есть в Минске белорусские националисты или нет?

Хлопец наморшчыў лоб, як бы нешта ўспамінаючы, пачухаў патыліцу, а пасля ня надта ўпэўнена адказаў:

– Ну да-а, разжигают...

Гэтыя некалькі, на першы погляд, не звязаных паміж сабой выпадкаў і прыкладаў разумага ўбоства – сьведчанні народнага рэгрэсу і заняпаду. Гэтак, відаць, і адбываецца з народамі на стадыі іх знікнення...

111

Ваколцы Слоніму. Непагадзь зноў разгулялася. Зноў перад вачыма – сцяна дажджу і пырскаў ад сустрэчных машынаў. Парывы ветру і магутныя струмені вады з чорных аблокаў раз за разам спрабуюць збіць машыну з дарогі і прымушаюць мацней трымаць стэрно. Машыны насустрач таксама хістаюцца ад удараў ветру і спалохана міргаюць фарамі. Але залева не ўплывае на невясёлыя развагі і сум ад іх, а толькі спараджае такія самыя невясёлыя высновы.

200 апошніх гадоў Беларусь праполваюць войнамі, рэпрэсіямі і асіміляцыяй, а таксама разбаўляюць міграцыяй актывістаў, спецыялістаў і адстаўных вайскоўцаў.

У паланізацыі ў роўных ступенях вінаватыя як Польшча, так і Расея.

Сотні тысячаў беларусаў у XIX стагоддзі паімкнуліся ў палышчызну, каб ня стаць расейцамі. Людзі сьвядома выбіралі польскасць, бо расейскія прыхадні былі для іх бясконца чужыя.

Рэкруцкія наборы, пасляпаўстанцкія рэпрэсіі, ліквідацыя Уніі, сталыпінскія перасяленьні, войны, калектывізацыя, раскулачваньне, 1937 год...

Яшчэ Каліноўскі назваў беларусаў “мужыцкім народам”. Ужо тады ў Беларусі былі беларускімі толькі мужыкі, якія хапалі і выдавалі паўстанцаў – гэта значыць тых, хто хацеў ім добра – уладам. “Мужыцкі народ” верыў у “добрага цара”. Такім народам беларусы застаюцца дагэтуль, бо і цяпер “мужыкі” ня любяць усялякіх там нацыяналістаў і пісьменьнікаў. Прычым, у яшчэ большай ступені – вы б казалі, у абсалютнай ступені. Бо за паўтара стагоддзі пасля Каліноўскага ў Сібір паехала і палягла ў Курапатах, а таксама падалася ў паваенную эміграцыю практычна ўся самая актыўная, здольная і таленавітая частка “мужыцкага народу”. А тыя, хто застаўся, вобразна кажучы, па-ранейшаму дапамагаюць уладзе адлоўліваць сваіх змагаючыхся.

Зрэшты, “мужыцкі народ” нараджае са сваіх шэрагаў і прагных да навукі і культуры людзей. Але ва ўмовах “мужыцкай” краіны асьвечаная плыць грамадства непазьбежна правінцыялізуюцца і маргіналізуюцца. Іх колькасць ніяк ня можа дасягнуць крытычнай масы, каб паўплываць на рэшту народу, да якога з-пад шыбеніцы зьвяртаўся Каліноўскі. Насамрэч павесці “мужыкоў” туды, куды трэба, магла б самаадданая нацыянальная эліта, якая дбае не адно пра свае капіталы і статус, але й культывуе пабожнасьць, прыстойнасьць, адукаванасьць і веданьне моваў. Але такой эліты няма, а тая, што ёсьць – або змагаецца са сваімі камбедаўскімі генамі і часта прайграе, або і зусім не змагаецца...

Нашчадкі камбедаўцаў, прычым ня толькі тутэйшых, будуюць незразумелую краіну – бяз мовы, культуры і традыцыяў. Немаведама – куды ідуць, немаведама – адкуль. Так сабе, клыгаюць. Бяруцца шлюбам, нараджаюць дзяцей, паміраюць. Не зважаюць на Чарнобыль, не зважаюць на тое, што ядуць. Гэта яны не далі краіне рэфармавацца ў 90-я і пакрочыць разам з суседзямі наперад, гэта яны пацягнулі яе ў сьветлае сацыялістычнае ўчора. Гэта яны сталі і супрычынаю, і ахвяраю беларускіх катастрофаў XIX-XX стагоддзяў – нацыянальнай, сацыяльнай, маральнай і эстэтычнай. І гэта яны за 50 апошніх гадоў знішчылі амаль усе гістарычныя цэнтры беларускіх гарадоў і надалей цьвердзяць, што гэта зрабілі немцы падчас апошняй вайны. Што іншым брыдка, ім – “красіва...”

У цяперашні свой прыезд у Менск вы далі сабе зарок не хадзіць у гістарычную частку гораду, каб не перажываць занадта ад убачанага. Але не ўтрымаліся і гэтым разам – пайшлі, пастаялі, паглядзелі... Рэшта “мужыцкага народу” ідзе “наперад”, а нешматлікім “нашчадкам кулакоў” не застаецца нічога, апрача мараў.

І вось пад Слонімам пры беразе Шчыры ў часе вар’яцкай буры вы раптам спыняеце машыну на прыпынку міжнароднага аўтобуса і пачынаеце запісваць наіўны вершык пра чароўны вецер над Менскам, які прыляцеў, убачыў старое аблічча гарадскога цэнтру і, упадабаўшы, аднавіў яго. Гэта – ня надта, калі чалавеку 40, а ён марыць. Зрэшты, лепш марыць, чым плакаць:

Па бруку кривога завулку
гоніць вецер апалае лісьце.
Вятрыску ў горадзе мулка,
адчайна шукае ён выйсьця.

Ён хоча да замку прарвацца,
падзьмуць па-над рэчкай Нямігай.
Ён хоча ў высях застацца
бо там, за аблокамі, вырай.

Блукае вятрыска па рынку,
мясныя рады абдзімае,
старыя малюнкi на тынку
дрыжачы ліхтар зацяняе.

Вятрыска крануў аканіцу,
каб тая няўзнак зарыпела,
пасья пахістаў ён званіцу,
каб ціха званамі запела.
Прыгожыя Менскія храмы, –
падумаў вятрыска ў палёце. –
Вунь тая – Кузьмы і Дзям’яна
царкоўка у вуліц суплёце.

А побач нішто сабе вулка –
даволі на ёй камяніцаў,
каб крок адбіваўся ня гулка
ад сьцен бернардынскіх званіцаў.

“Ну й горад, ну й цесна, дзе ж выйсьце?
А можа я тут застануся?
Нашто мне прывідныя высі?
Вазьму й менчуком абярнуся.

Прыб’юся да іх назаўсёды
як вольнасьці ветрык чароўны.
Пазычу ім подых свабоды
як шэпат, як дух няўлоўны”.

...Спусьціўся вятрыска ля брамы,
зрабіў пару крокаў па бруку...
І зьніклі мянскія храмы
паўсталі з нябыту бяз груку...

Яшчэ пару крокаў... і рынак,
што Ніжнім ад веку завецца,
паўстаў – за будынкам будынак,
усё як было тут спрадвеку...

...Машына нарэшце выязджае на Берасьцейскую шашу. Дарога на захад – у простым і пераносным сэнсах. Навокал зьбяднелыя вёскі, панішчаныя панельнымі дамамі мястэчкі, рэдкія цэрквы ды касьцёлы. Іх тут захавалася болей, чым на ўсходзе краіны. І стылёвых храмаў тут болей. Гэта зразумела. З усходу заходняя культура не прыходзіць. А тое, што прыходзіць з усходу, цяпер, у прынцыпе, дайшло ўжо і да заходняй мяжы Беларусі... Толькі дзе-нідзе на захадзе краіны захаваўся яшчэ дзіўны старасьвецкі водар навакольля, як на тым занёманскім хутары і ў суседнім з ім мястэчку...

Дык чый жа ён? Польскі? Так, польскі. Але што такое “польскі” сёньня? Беларусь-Літва 500 гадоў была з Польшчай у найбліжэйшым кантакце і сваяцт-

ве – спачатку дынастычны саюз, пасля канфедэрацыя. Польшча, дзякуй Богу, увабрала ў сябе і захавала да нашых дзён шмат чаго беларускага. Ці можна цяпер у менскай краме купіць медавуху, вырабленую паводле старога “літоўскага” рэцэпту? Нельга. У Менску цяпер п’юць “водачку” і “Крыжачок”, у вёсках – шклоачышчальнік. А ў Варшаве медавуху купіць можна, і ня толькі яе, але і крупнік, і шмат чаго яшчэ адтуль – з супольнага паспалітага мінулага.

Таму нетутэйшы водар навакольля, які падчас паездак па Заходняй Беларусі точыцца адусюль і трывожыць вашу душу нейкім далёкім і адначасна знаёмым прысмакам, – ня толькі польскі. Ён – і беларускі. У ім вам чуецца рэха старой еўрапейскай Літвы-Беларусі.

Нетутэйшы прысмак лістападу... Толькі прысмак. Але вы ўдзячны лёсу і за яго.

*Прага,
Лістапад 2005 – студзень 2006.*

